

در جهان کتاب

بخش اول: طبقه‌بندی دیوبندی

محمدباقر بدوی

اقدامی - به قدر توان - انجام شود.

سلسله مطالب «گذری بر دنیای کتاب»، در هر شماره، بر معرفی ابتدایی مباحث مهم کتابداری، آنهم به زبانی بسیار ساده و اجمالی، نگاهی گذرا دارد.

بدیهی است که این مختصر، صرفاً یک اطلاع‌رسانی اجمالی، برای همکاران غیر فنی کتابخانه‌ها و علاقه‌مندان به رشته علوم کتابداری است و به هیچ عنوان، ادعای یک بحث تحقیقی تفصیلی را ندارد.

اهمیت طبقه‌بندی

اساس هر کتابخانه‌ای با کتاب، موجودیت می‌یابد و اساس هر موجودی، به نظم است.

تاریخ نظم در کتابداری را باید از همان زمانی دانست که دومین و سومین کتاب پا به عرصه وجود نهاد و بشر ناچار شد، آنها را تنظیم کند.

در اصطلاح کتابداری، به هر نظامی که مجموعه‌ای از دانشها را با مختصات مشترک در بر گیرد، طبقه‌بندی یا رده‌بندی^۱ گویند.

تاریخ کتابداری، طبقه‌بندیهای زیادی را به خود دیده است که از جمله آنان، طبقه‌بندیهای: ارسطو، بیکن، آمپر، آگوست کنت، هریس، دیویی و ... را می‌توان نام برد.

پیشگفتار

حضور چندین ساله (مستقیم و غیر مستقیم)، در جمع کارکنان کتابخانه‌های مختلف، توجهم را بدین نکته معطوف داشت که علی‌رغم وجود نخبگان و محققان برجسته، در گوشه و کنار کتابخانه‌ها، بسیاری از کارمندان کتابخانه‌های کشور که اشتغال اصلی آنان در بخشهای اطلاع‌رسانی و کتابداری نیست؛ به دلایلی نتوانستند - و یا نخواستند - در خصوص کسب معلوماتی هرچند اندک در مباحث تخصصی کتابداری قدمی بردارند.

با کمال تأسف، عده قابل توجهی نیز، نه تنها در باره مسایل تخصصی کتابداری اطلاعاتی ندارند؛ بلکه حتی در مباحث عمومی، چون: شناخت سازمانهای ملی و بین‌المللی کتابخانه‌ای، قوانین کتابداری، بزرگان و اساتید کتابداری، تشخیص نوع کتاب و کتابخانه، نحوه دستیابی به کتاب از طریق طبقه‌بندیهای معروف جهانی، جایگاه خود در قوانین کشوری و بین‌المللی، نقش زنان در این رشته ظریف و ... نیز کم‌اطلاع - و بعضاً بی‌اطلاع - هستند.

احساس این درد از یک سو و امکان رفع آن از طریق نشریه‌ای خودی (فصلنامه میراث شهاب) انگیزه‌ای شد، تا در حل این معضل،

1. Classification.

طبقه اصلی	طبقه فرعی	طبقه اصلی	طبقه فرعی
۲۰۰ مذهب	۲۱۰ دین طبیعی	۳۰۰ علوم اجتماعی	۳۱۰ آمار
	۲۲۰ عهد قدیم		۳۲۰ علوم سیاسی
	۲۳۰ خدانشناسی نظری		۳۳۰ اقتصاد
	۲۴۰ خدانشناسی عملی		۳۴۰ حقوق و قوانین
	۲۵۰ رهبران مسیحیت و وظایف آنان		۳۵۰ اداره امور عمومی
	۲۶۰ مؤسسات و خدمات کلیسا		۳۶۰ رفاه اجتماعی
	۲۷۰ تاریخ کلیسای مسیحیت		۳۷۰ آموزش و پرورش
	۲۸۰ کلیساها و فریق مسیحیت		۳۸۰ تجارت
	۲۹۰ ادیان غیر مسیحی		۳۹۰ آداب و رسوم

طبقه اصلی	طبقه فرعی	طبقه اصلی	طبقه فرعی
۳۰۰ زبان	۳۱۰ زبان شناسی تطبیقی	۵۰۰ علوم محض	۵۱۰ ریاضی
	۳۲۰ زبان انگلیسی		۵۲۰ ستاره شناسی
	۳۳۰ زبان آلمانی		۵۳۰ فیزیک
	۳۴۰ زبان فرانسوی		۵۴۰ شیمی
	۳۵۰ زبان ایتالیایی		۵۵۰ زمین شناسی
	۳۶۰ زبان اسپانیایی		۵۶۰ دیرین شناسی
	۳۷۰ زبان لاتینی		۵۷۰ زیست و مردم شناسی
	۳۸۰ زبان یونانی		۵۸۰ گیاه شناسی
	۳۹۰ زبانهای دیگر		۵۹۰ حیوان شناسی

- البته استفاده چند کتابخانه بزرگ نیز، نقش مؤثری در جهانی شدن آن داشت؛ زیرا مراجعه محققان به این کتابخانه‌ها و استفاده از این روش طبقه‌بندی، سبب شد که دانشمندان جهان، با این طرح آشنا شوند.
- کتابخانه کنگره آمریکا از جمله این کتابخانه‌هاست که علاوه بر رده‌بندی ویژه خود (L.C.C)، از رده‌بندی دیویی نیز، استفاده می‌کند.
- ملویل لوئیس کاسوت دیویی (Melville Louis Kossuth Dewey) در سال ۱۸۵۱م، در خانواده‌ای انگلیسی تبار، در ایالت نیویورک آمریکا، متولد شد. وی پس از اتمام دروس دینی و دانشگاهی، به سمت کتابدار کتابخانه، مشغول به کار شد و در سن ۲۵ سالگی، اولین چاپ طرح طبقه‌بندی خود را عرضه کرد.

در این میان، طرح دیویی از جهاتی چون سادگی، سهل الوصول بودن، قابلیت تقسیم به فروع زیاد و ... نسبت به سایر طبقه‌بندیها، بیشتر مورد استقبال جهانی قرار گرفت^۱؛ به گونه‌ای که بعضی از کتابخانه‌های بزرگ جهان که برای خود، طبقه‌بندی مستقلی دارند، به جهت فراگیر شدن طرح دیویی، همزمان با روش طبقه‌بندی خود، از «طبقه‌بندی دیویی» نیز استفاده می‌کنند.^۲

«ملویل دیویی»^۳ که ابداع‌کننده طبقه‌بندی دیویی است، فنون کتابداری را به صورت خودآموز فرا گرفته و موفق شده، با مطالعات گسترده و درک نیازها، بانی اقدامات مهمی در عالم کتابداری شود. تأسیس اولین مدرسه کتابداری و بنیان انجمن کتابداران آمریکا، از جمله آنهاست.

وی هنگامی که به عنوان کتابدار در کتابخانه اشتغال داشت، متوجه شد که طرح جامعی برای طبقه‌بندی علوم بشری وجود ندارد. احساس این کمبود، باعث گردید که به تحقیقات وسیعی در این زمینه دست زند که حاصل آن، انتشار چاپ اولیه طرحی شد که از سال ۱۸۷۶م با به عرصه وجود گذاشت و به نام خودش نیز، شهرت یافت.

اساس طبقه‌بندی دیویی

در طبقه‌بندی دیویی، همه علوم بشری به ده موضوع اصلی از ۰ تا ۹ تقسیم شده که هرکدام از اینها نیز به نه طبقه فرعی تقسیم می‌شوند؛ که بدین ترتیب، با احتساب طبقه اصلی، ده عنوان طبقه را تشکیل می‌دهند:

طبقه اصلی	طبقه فرعی	طبقه اصلی	طبقه فرعی
... آثار کلی	۱۰۰ فلسفه	۰۱۰ کتاب شناسی	۱۱۰ متافیزیک
		۰۲۰ کتابداری	۱۲۰ نظریات متافیزیک
		۰۳۰ دائرةالمعارف عمومی	۱۳۰ رشته‌های روانشناسی
		۰۴۰ مقالات عمومی	۱۴۰ مکاتب فلسفی
		۰۵۰ نشریات عمومی	۱۵۰ روان شناسی
		۰۶۰ انجمنهای عمومی	۱۶۰ منطق
		۰۷۰ روزنامه‌نگاری	۱۷۰ اخلاق
		۰۸۰ مجموعه آثار	۱۸۰ فلسفه شرقی و باستانی
		۰۹۰ کتابهای کمیاب	۱۹۰ فلسفه نو

۵۴۸ بلورشناسی
 ۵۴۹ کان‌شناسی^۲

در طبقه‌بندی دیویی، این سه‌بخش (طبقه اصلی - طبقه فرعی - طبقه فرعی تر) را با یک عدد سه‌رقمی نمایش می‌دهند. مثلاً کتابی در زمینه «بلورشناسی» را با عدد «۵۴۸» نمایش می‌دهند. به این نحو که هرکدام از اعداد سه‌رقمی فوق، به ترتیب از چپ به راست به مفهومی دلالت دارد:

عدد ۵ نشان‌دهنده پنجمین طبقه، از طبقات اصلی، یعنی «علوم محض» است؛

عدد ۴ نشان‌دهنده چهارمین طبقه، از طبقات علوم محض، یعنی «شیمی» است؛

عدد ۸ نشان‌دهنده هشتمین طبقه، از طبقات شیمی می‌باشد. با ملاحظه این ترتیب، به موضوع «بلورشناسی» می‌رسیم.^۳

یا مثلاً کتابی در زمینه «حقوق بین‌المللی»، با کد «۳۴۱» نمایش داده می‌شود:

عدد ۳ نشان‌دهنده سومین طبقه، از طبقات اصلی، «علوم اجتماعی» است؛

عدد ۴ نشان‌دهنده چهارمین طبقه، از طبقات علوم اجتماعی، یعنی «حقوق و قوانین» است؛

عدد ۱ نشان‌دهنده اولین طبقه، از طبقات حقوق و قوانین، یعنی «حقوق بین‌المللی» است.

تقسیمات شکلی

نکته جالب در طبقه‌بندی دیویی این است که طبقات آن، قابلیت دارند که به بخشهای ریزتری هم تقسیم شوند. یعنی می‌توان، پس از عدد سه‌رقمی فوق، با ممیز و ارقام دیگر، این موضوع را فرعی‌تر و فرعی‌تر کرد. برای سهولت در این کار، «ارقام شکلی مشترک» تهیه شد که عبارتند از:

۱. در تهیه این جداول، از کتاب: درآمدی بر علوم کتابداری، کمک گرفته شده است.
۲. هرکدام از طبقه‌های فرعی، ده طبقه فرعی‌تر را تشکیل می‌دهند که به علت اختصار، از ذکر همه آنها صرف‌نظر شد.
۳. باید توجه داشت که عدد صفر (۰) نیز، در طرح دیویی، جایگاه ویژه‌ای دارد. مثلاً در عدد ۰۲۰ (کتابداری) هر دو صفر مفهومی خاص دارند. صفر اول، نشانه آن است که موضوع مورد نظر، جزو طبقه کلیات (طبقه اول اصلی) است؛ و صفر دوم نشانه این است که کتاب مورد نظر؛ در باره موضوع خاصی در کتابداری بحث نمی‌کند؛ بلکه موضوع آن، کلیات کتابداری است.

طبقه اصلی	طبقه فرعی	طبقه اصلی	طبقه فرعی
۶۰۰ علوم عملی	۷۰۰ هنر و سرگرمی	۷۱۰ طراحی مناظر و ساختمانها	۶۱۰ پزشکی
		۷۲۰ معماری	۶۲۰ مهندسی
		۷۳۰ مجسمه‌سازی	۶۳۰ کشاورزی
		۷۴۰ نقاشی تزئینی	۶۴۰ خانه‌داری
		۷۵۰ نقاشی، عکس و ..	۶۵۰ کارهای اداری
		۷۶۰ چاپ	۶۶۰ صنایع شیمیایی
		۷۷۰ عکاسی	۶۷۰ صنایع
		۷۸۰ موسیقی	۶۸۰ صنایع دیگر
		۷۹۰ تفریح	۶۹۰ ساختمان

طبقه اصلی	طبقه فرعی	طبقه اصلی	طبقه فرعی
۸۰۰ ادبیات	۹۰۰ تاریخ و جغرافی	۹۱۰ جغرافیا و سفرنامه	۸۱۰ ادبیات آمریکا
		۹۲۰ سرگذشت	۸۲۰ ادبیات انگلیسی
		۹۳۰ تاریخ قدیم	۸۳۰ ادبیات آلمان
		۹۴۰ تاریخ اروپا	۸۴۰ ادبیات فرانسه
		۹۵۰ تاریخ آسیا	۸۵۰ ادبیات ایتالیایی
		۹۶۰ تاریخ آفریقا	۸۶۰ ادبیات اسپانیولی
		۹۷۰ تاریخ آمریکای شمالی	۸۷۰ ادبیات لاتینی
		۹۸۰ تاریخ آمریکای جنوبی	۸۸۰ ادبیات یونان
		۹۹۰ تاریخ اقیانوسیه ^۱	۸۹۰ ادبیات سایر زبانها

هرکدام از این طبقات فرعی نیز، به‌نه طبقه فرعی‌تر تقسیم شده‌اند، که با احتساب طبقه فرعی، باز هم، ده عنوان طبقه را تشکیل می‌دهند. مثلاً طبقه شیمی «۵۴۰» (که چهارمین طبقه فرعی از پنجمین طبقه اصلی است) به‌نه طبقه فرعی‌تر ذیل تقسیم شده است:

۵۴۱	شیمی فیزیکی
۵۴۲	آزمایشگاه‌های فیزیکی
۵۴۳	آنالیز
۵۴۴	آنالیز کیفی
۵۴۵	آنالیز کمی
۵۴۶	شیمی معدنی
۵۴۷	شیمی آلی

تذکر این مطلب ضروری است که تقسیمات شکلی، در همه طبقات به طور یکسان اعمال نمی‌شود و توسعه آن برای بعضی از طبقات، نیازمند تغییراتی است. البته با این وجود، باز اجرای آن در برخی از طبقات ممکن نیست.

مثلاً در طبقه نهم اصلی (تاریخ)، عدد «۹۵۵/۰۵» به جای آنکه نشان‌دهنده موضوع «نشریات ادواری در زمینه تاریخ ایران» باشد، نماینده کتابهایی با موضوع «اشکانیان» (تاریخ ایران - دوره اشکانیان) است.

به کمک این ارقام می‌توان تا اندازه‌ای، موضوعات را تشخیص داد؛ اما پر واضح است که آگاهی به همه موضوعات، نیازمند آن است که ریز جدول اعداد دیویی مطالعه شده و با ممارست و توجه به نظم آن، به موضوع دلخواه رسید.

طرح دیویی، با وجود شهرت جهانی و استفاده بیشتر کتابخانه‌ها از آن، خالی از ضعف و کمبود نیست و همین بن‌بست‌ها انگیزه‌ای است، برای محققان عالم کتابداری، که با مطالعات همه‌جانبه، طرحی جامع‌تر در این رشته ابداع نمایند.

به امید روزی که ایران، طرح رده‌بندی اسلامی را به دنیا عرضه کند.

۰۱ فلسفه و تئوری

۰۲ کتابهای راهنما و ...

۰۳ فرهنگها

۰۴ رساله‌ها و سخنرانیها

۰۵ نشریات ادواری

۰۶ تشکیلات و اجتماعات

۰۷ کتب آموزشی و درسی

۰۸ مجموعه‌ها و کلیات

۰۹ مباحثات موضوعی و محلی

همین تقسیمات شکلی نیز، قابلیت تقسیم به طبقات فرعی‌تر را دارند.

مثلاً ردیف ۰۷ به موارد ذیل تقسیم می‌شود:

۰۷۱ آموزشگاهها

۰۷۲ تحقیقات

.....

۰۷۹ مسابقات

اعداد شکلی که پس از ممیز نوشته می‌شوند، به کتابدار این امکان را می‌دهد که موضوع کتاب را به عنوانهای خیلی ریزتر تقسیم کند، تا مراجعه کننده، به راحتی موضوع دلخواه خود را بیابد.

مثلاً عدد ۲۳۷ نماینده موضوع «جهان آخرت» است. اگر محققی بخواهد که در این خصوص، کتب آموزشی را مطالعه کند، باید کد «۲۳۷/۰۷» را بیابد.

و چنانچه بخواهد فقط آن دسته از کتب آموزشی مربوط به جهان آخرت را ببیند که در باره مسابقه باشد، باید کد «۲۳۷/۰۷۹» را ببیند.

نحوه دستیابی به این کد، بدین شرح است:

عدد ۲ نشان‌دهنده دومین طبقه، از طبقات اصلی (مذهب) است؛ عدد ۳ نشان‌دهنده سومین طبقه، از طبقات مذهب (خداشناسی نظری) است؛

عدد ۷ نشان‌دهنده هفتمین طبقه، از طبقات خداشناسی نظری (جهان آخرت) است؛

عدد ۰۷/ نشان‌دهنده هفتمین طبقه، از تقسیمات شکلی (کتب آموزشی و درسی) است؛

عدد ۹ نشان‌دهنده نهمین طبقه، از طبقات کتب آموزشی (مسابقات) است.

پس با توجه به ترتیب این عدد، می‌توان به کتابی با موضوع «مسابقه در کتب آموزشی و درسی مربوط به جهان آخرت» رسید.^۱

۱. صفر (۰) در تقسیمات شکلی، یک استثنا است، یعنی اینکه: اگر رقم سوم عدد سه‌رقمی، صفر باشد، صفر تقسیمات شکلی که پس از ممیز می‌آید، حذف می‌شود. مثلاً: عدد ۲۷۰ نشان‌دهنده «تاریخ کلیسای مسیحی» است. اگر بخواهیم نشریات ادواری در موضوع تاریخ کلیسای مسیحی را به دست آوریم، طبق قاعده، باید عدد ۲۷۰/۰۵ را انتخاب کنیم؛ اما بر اساس این استثنا، صفر تقسیمات شکلی حذف شده و عدد به صورت ۲۷۰/۵ صادر می‌گردد.